

ปราชญ์ชาวบ้าน : ผู้สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

พิทยา บุขรรัตน์.....เรื่อง
อุดม ชื่นสุวรรณ.....ภาพ

ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาของประเทศไทยที่ผ่านมาของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่การเปลี่ยนโครงสร้างของระบบการผลิต กระบวนการทางเศรษฐกิจ จากกิจกรรมการผลิตในภาคเกษตรกรรมมาเป็นกิจกรรมการผลิตในภาคอุตสาหกรรม

ท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขทางสังคมการเมืองและวัฒนธรรมไทยกลับก่อให้เกิดปัญหาในการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำอย่างมากมายระหว่างเมืองกับชนบท การแย่งชิงทรัพยากร การทำลายสภาพแวดล้อม เป็นต้น

ความล้มเหลวของการพัฒนา ล้วนมีสาเหตุมาจากยุทธศาสตร์ของการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจสู่ความเจริญมั่งคั่ง โดยมีได้คำนึงถึงความสมดุลระหว่างภาคเมืองกับภาคชนบท

ผลพวงของการเปลี่ยนแปลง กลายเป็น
วิกฤตการพัฒนา “เกษตรกรและชุมชนชนบท
ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ มากมาย ตั้งแต่ปัญหา
หนี้สิน ความยากจน การสูญเสียที่ดิน ตลอดจน
การสูญเสียอำนาจในการควบคุมและจัดการ
ทรัพยากร จนเกษตรกรต้องกลายเป็นเพียงคน
งานรับจ้าง”

ชนบทสิ้นหวังแล้วหรือ?

การกลับลำ: ทางเลือกเพื่อการ อยู่รอดของชีวิตและชุมชน

ความล้มเหลวของการพัฒนาชนบทให้ห่าง
เวลดั่งกล่าว ได้นำชาวบ้านไปสู่ทางตัน แทนที่จะ
ทำให้ชีวิตดีขึ้นกลับเลวลง ทรัพยากรในท้องถิ่น
เสื่อมทรมานหรือหมดไปภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็น
พื้นฐานความคิดสำหรับการพัฒนาและปรับวิถี
ชีวิตของตนเองให้เหมาะสมตามศักยภาพและ
บริบทแวดล้อมของตนมาแต่อดีตถูกละเลย ขาด
การยอมรับ และถูกทำลายจนทำให้ชาวบ้านขาด
ความมั่นใจในตัวเอง ขาดความภาคภูมิใจในการ
พึ่งตนเอง ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกที่ตนเอง
ไม่เข้าใจมาเป็นตัวกำหนด

ชาวบ้านได้สูญเสียศักยภาพของชุมชนที่
เคยมีอยู่ เป็นอยู่ พร้อมๆ กับจิตวิญญาณบน
พื้นฐาน “การพึ่งตนเอง” ที่สั่งสม มาแต่บรรพ-
บุรุษ และได้ใช้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตมา
โดยตลอด

“ในขณะเดียวกันก็มี “ชาวบ้าน” ซึ่งเป็น
“ชาวไร่” ส่วนหนึ่ง “ได้คิด” และ “กลับลำ” มา
แสวงหาการพึ่งตนเองอย่างใหม่ ซึ่งควรที่ผู้มี
หน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ
และเอกชนจะต้องสนใจศึกษาและทำความเข้าใจ
เพื่อจะได้ไม่ทำ “บาป” ด้วยความปรารถนา “ดี”
อีกต่อไป ในขณะเดียวกันก็จะได้ร่วมกันปรับ
แนวทางการพัฒนาให้ถูกต้องเหมาะสมและ
อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านต่อ
ไป

สู่การพึ่งตนเอง: ศักยภาพของ ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรณีผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ผู้ใหญ่บ้าน
ห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสยามชัยเขต
จังหวัดฉะเชิงเทรากับแนวคิดที่ว่า “ผมปลูกพืช
หลายชนิด มีกิน เหลือกินได้ขาย การที่เราเริ่ม
ปลูกพืชล้มลุกถึงแม้ว่าจะต้องปลูกบ่อย การปลูก
บ่อยๆ ถ้าเราคิดว่าปลูกไม่ยืนต้นเข้าไปด้วย ไม่ยืน
ต้นปลูกครั้งเดียว ถ้าออกผลได้แล้ว ไม่ต้องปลูกอีก
มันทำให้เราได้ผลบ่อย เป็นลักษณะให้ผลต่อเนื่อง
ไม่ต้องทำบ่อย เมื่อปลูกไม่ผลก็ต้องคิดว่าไม่ผล
มันหมดอายุการให้ผล แต่คนที่ปลูกยังมีชีวิตอยู่
ถ้าปลูกไม่ใช้สอยลงไปด้วย ไม่ใช้สอยไม่ต้องทำ
อะไรมาก ไม่อื่นให้ผลน้อย เติบโตขึ้นก็ตัดมาทำไม้
แปรรูปขาย มีลักษณะอย่างนี้เกิดขึ้นบ้านผมทำ
สวนป่า เรียกว่า วนเกษตร”

และอีกมากมายที่เกิดขึ้นบนแผ่นดินนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ชาย สร้อยสะกลาง บ้านสระคุณอำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ กับความหวังใหม่ของบ้านสระคุณ พ่อค้าเต็งภาษี บ้านโนนเขวา ตำบลดอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ กับสวนหย่านาฟาง ฯลฯ

ทั้งหลายทั้งปวงล้วนเป็นภาพสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพที่มีอยู่ภายในตัวชาวบ้าน แต่ละคนและที่มีอยู่ในชุมชนหมู่บ้าน

ต่อกรณีทักษิณ การก่อเกิดกลุ่มต่างๆ ขึ้นในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และเพิ่มอำนาจต่อรองของตน อย่างกลุ่มออมทรัพย์ของชาวบ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปียว อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา กลุ่มพัฒนายางแผ่นและออมทรัพย์บ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ฯลฯ ในแง่ของปัจเจกบุคคลก็ล้วนอาศัยการปฏิบัติ ทดลองหาแนวทางจากประสบการณ์แก้ปัญหาในแต่ละเรื่องตามสถานการณ์ สภาพแวดล้อมและเงื่อนไข ปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป เป็นทางเลือกเพื่อการอยู่รอดและการพึ่งตนเองบนรากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพของตนและชุมชน อย่างการทำ

ปะหรน หมัดหลี่ : เกษตรธาตุสืบพื้นฐานภูมิปัญญาไทย

เกษตรแบบธาตุสี่ของปะหรน หมัดหลี่ ตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เกษตรกรรมธรรมชาติ ของเคียง คงแก้ว บ้านเขาคราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ฯลฯ

“ชาวบ้านภาคใต้ไม่ได้จำกัดจัดตั้งกลุ่มหรือแนวต่อสู้เพื่อช่วยตนเองไว้เพียงเพื่อยกระดับหมู่บ้าน ความเคยชินที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกับชุมชนอื่นอยู่ตลอดมาในประวัติศาสตร์ ทำให้พวกเขาตระหนักในการมีชายเี่ยวเชื่อมต่อไปเพื่อเพิ่มพลังให้แก่งกลุ่ม ชาวหมู่บ้านภาคใต้จึงขยายเครือข่ายขององค์กรไปสู่ระดับตำบล อำเภอ และระดับจังหวัดอย่างรวดเร็วโดยปราศจากความลังเลใจ ชาวบ้านแก้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ จากฝ่ายรัฐบาลหลายวิธีการ เพื่อข้ามพ้นความจำกัดพลังของตนเองไปให้ได้”

บนความสำเร็จและที่มาขององค์กรชาวบ้าน ในรูปแบบต่างๆ ในชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ และในส่วนอื่น ๆ ของประเทศ ล้วนเป็นผลมาจากประสบการณ์ ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา และภูมิปัญญาของผู้นำชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้จุดประกายไฟแห่งความหวังให้แก่หมู่บ้านของตน แล้วค่อยแตกหน่อ ขยายผล ขยายเครือข่ายไปสู่ชุมชนอื่นๆ ผู้นำชาวบ้านเหล่านั้นบางคนผ่านการศึกษาในหลักสูตรของรัฐมาแค่ระดับประถมศึกษา “แต่เขาเหล่านั้นอาศัยประสบการณ์ การเรียนรู้ การจัดการ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์และเชื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากล และลักษณะเฉพาะของตนเองและท้องถิ่น” หลอมรวมจนตกผลึก เป็นองค์ความรู้ และองค์คุณ

ที่มีคุณูปการต่อตนเองชุมชนหมู่บ้านในที่สุด

ไม่ได้เป็นเรื่องที่เกินเลยไปใช้หรือไม่ หากเราจะเรียกคนสามัญเหล่านั้นว่า ปราชญ์ชาวบ้าน และวัตรปฏิบัติของเขา คือ ผู้สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

แม้เรื่องราวของปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้น ได้มีผู้หยิบยกมาบอกกล่าวศึกษาวิเคราะห์ แนวคิดและเผยแพร่ผลงานในระดับหนึ่งแล้วก็ตาม

“ทักษิณคดี” เห็นว่าการบันทึกและพูดถึงเรื่องราวของปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้นยังน้อยด้วยซ้ำไป

บางทีการช่วยกันตอกย้ำ และนำเสนอภารกิจของชีวิตบุคคลไม่สำคัญ อาจเป็นส่วนหนึ่งของการต่อลมหายใจ และการรับรู้ความดีงามของมนุษย์ด้วยกัน

อาจเป็นเครื่องเตือนสติกับใครบางคนในประเทศนี้ได้บ้าง เพราะ **“คนดีแต่ไม่มีชื่อเสียง คนตัวเล็กแต่หัวใจยิ่งใหญ่ นั้นหาได้ทั่วไปในแผ่นดินไทย”**

ปราชญ์ชาวบ้าน : ผู้สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฝาก ตริถวัลย์ และ ตริวฑ พาระพัฒน์ ผู้ก่อตั้งธนาคารแห่งชุมชนเขา : กลุ่มออมทรัพย์บ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

แนวความคิดที่จะแก้ปัญหาของหมู่บ้านคีรีวง เกิดจากความไม่สมดุลระหว่างผลผลิตและราคา หมู่บ้านคีรีวงมีผลผลิตมากมายล้นเหลือ แต่กลับต้องขายผลไม้ออกไปในราคาที่ตลาดเป็นผู้กำหนด ผลผลิตมากแต่รายได้น้อย ก็ยอมทำให้

ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีเท่าที่ควรจะเป็น ฝาก ตริถวัลย์และตริวฑ พาระพัฒน์ในฐานะผู้นำของหมู่บ้าน ได้ชักชวนชาวบ้านคีรีวงกลุ่มหนึ่งเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร อำเภอลานสกาเมื่อปี พ.ศ. 2518

โดยทฤษฎีและระบบสหกรณ์ เขาทั้งสองเชื่อว่าจะแก้ปัญหาของชาวบ้านได้ แต่แล้วผู้นำทั้งสองก็ได้รับรู้ว่า “สหกรณ์ชุดนั้นเอาแต่กู้เงินจาก ธกส. โดยเอกสารหลักฐานก็ขาดความรัดกุม และมีเจตนาทุจริต”

ตริวฑ พาระพัฒน์ และ ฝาก ตริถวัลย์ และชาวบ้านคีรีวง ลาออกจากการเป็นสมาชิกสหกรณ์นั้นมานุกเบิกสร้างธนาคารชุมชนขึ้นมาเองโดยอาศัยแนวทางของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ที่กลุ่มพัฒนาชุมชนมาจัดตั้งไว้เป็นจุดเริ่มต้นจากชาวบ้าน 51 คนรวมกันเมื่อปี พ.ศ. 2523 กลุ่มออมทรัพย์เล็กๆ ค่อยขยายตัวใหญ่โตขึ้นจากที่มีเงินฝากเพียง 35,000 บาท ในปี พ.ศ. 2523 ขยายเป็นเงินทุนหมุนเวียนเกือบ 10 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2531 และจากสมาชิก 51 คน มาเป็น 1,700 คน

งานทุกอย่างย่อมมีอุปสรรคปัญหาชาวบ้านทุกคนทำตามระเบียบที่กลุ่มออมทรัพย์วางไว้อย่างเคร่งครัด ปัญหาต่างๆ แก้ไขกันด้วยการเจรจาต่อรองใช้ความสัตย์ ความไว้วางใจเป็นสื่อรองรับกลุ่ม ชาวคีรีวงคุ้นเคยกับการหาทางแก้ปัญหาของหมู่บ้านโดยลำพังมานานนับศตวรรษ พวกเขาช่วยกันสร้างสวนผลไม้ระเบิดหินสร้างถนนโค่นป่าทำทาง ทำสะพาน สารพัดอย่างที่จะสร้างบ้านเรือน สร้างชุมชนโดยปราศจากความช่วยเหลือจากภายนอก แม้ในวันนี้

วัดและคุณธรรมก็เป็นปรัชญาศาสนาที่ได้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้าน กรณีของคีรีวงเจ้าอาวาสวัดคีรีวงได้สั่ง

สอนให้ชาวบ้านสำนึกต่อความอยู่รอดของหมู่บ้านต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และการหลุดพ้นจากความทุกข์ยากระดับหนึ่ง

ผาก ตรีถวัลย์ : ปราชญ์ชาวบ้านแห่งศรีวัง
อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช

ผาก ตรีถวัลย์ ปราชญ์ชาวบ้านผู้จบการศึกษาแค่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 แต่ยังคงอ่านหนังสือของพวกปัญญาชนอยู่ ทั้งแนวคิดทางศาสนาสังคม การเมือง “เขาคิดว่าไม่ควรจะปล่อยหน้าไปหาการคิดแต่เรื่องกำไรและสะสม ควรจะมีชีวิตอยู่ให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ควรจะอยู่ให้พอดี ทำให้พอดี” วันเวลาที่ผ่านไปด้วยความยากจน แร้นแค้นต้องต่อสู้กับชีวิต และวิญญานนักสู้ทำให้เขาตั้งใจว่าจะทำงานเพื่อช่วยเหลือสังคม เสียสละเพื่อคนที่ทุกข์ยาก ส่วน ตรีวุธ พาระพัฒน์ จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จากโรงเรียนศิลปหัตถกรรม ในเมืองนครศรีธรรมราช แต่ด้วยประสบการณ์ชีวิตทั้งการผ่านงานผ่านคนมาหลายวงการหลายอาชีพได้รู้จักชีวิตและทัศนคติที่แตกต่างกันออกไป ประกอบกับนิสัยช่างคิด ช่างสังเกต สนใจทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ รอบตัว สุขุม

เยือกเย็นทำให้เขามีโลกทัศน์ที่กว้างขวางเขาสร้างกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มไม้สับบุหรี และสนับสนุนกลุ่มเยาวชน เช่น กลุ่มผึ้ง เป็นต้น โดยหวังว่าจะสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาให้รับผิดชอบต่อหมู่บ้าน “ตรีวุธ มิได้รับผิดชอบเฉพาะงานส่วนรวมเท่านั้น เขายืนยันขันแข็งทำงานมากและสนใจศึกษาพืชในสวนของเขาเสมอ ทุกต้นฤดูฝน เขาจะไถ่ต้นไม้ที่เป็นโรคแล้วสับลงในดิน ปลูกผัก ถั่วค่าง มะเขือ เป็นพืชคลุมดิน เขาถางสวนดูแลต้นไม้ให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์เสมอ เขาเป็นผู้บุกเบิกการติดตามพันธุ์พืชใหม่ๆ และการใช้ปฏิกิริยาศาสตร์ในสัดส่วนที่เหมาะสมกับพืชสวนด้วย”

ตรีวุธ พาระพัฒน์ : อีกพลังหนึ่งของผู้สร้าง
กลุ่มอมมทรัพย์บ้านศรีวัง

บทสรุปของพรฟิโล เลิศวิชา ผู้วิจัย “คิริวง 200 ปี” ที่กล่าวว่า “รูปแบบการต่อสู้อย่างเข้มแข็งเพื่อเอาชนะธรรมชาติ เอาชนะความยากจนรวมทั้งเอาชนะการดูหมิ่นดูแคลนทางชนชั้นและอาชีพของคิริวงมีวิธีการหลากหลาย อันวางรากฐาน อยู่บนความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ภายในหมู่บ้าน การนับถือศาสนาพุทธความอดทน และทำงานหนัก รวมทั้งการประยุกต์ทฤษฎีทางสังคม ซึ่งได้เรียนรู้จากภายนอกเข้าไปใช้อย่างชาญฉลาด”

จึงเป็นบทสรุปของศักยภาพชุมชนหมู่บ้าน ภูมิปัญญา และการสืบสานของชาวบ้านโดยแท้

อัมพร ด้วงปาน : ประธานกลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะ จ.สงขลา

อัมพร ด้วงปาน ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา และเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่มียอดเงินสะสมจะออมทรัพย์ของหมู่บ้านเกือบ 20 ล้านบาท สมาชิก 2,357 คน ในปี พ.ศ. 2536 อัมพร ด้วงปาน นักการภารโรงที่มีความรู้เพียงระดับประถมศึกษาปีที่ 4 แต่เขาสามารถบริหารเงินล้านได้และเป็นตัวแทนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนเองของชาวบ้านได้อย่างดีเยี่ยม เขาต้องการให้สมาชิกชุมชน

ใช้ผลประโยชน์ส่วนเกินผ่านการรวมหมู่ แทนที่จะสะสมไว้เพื่อตัวใครตัวมัน กลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะ กำหนดให้มีการออม การกู้เงิน และนำผลกำไรไปลงทุนในศูนย์สถิติการตลาด ด้วยระบบคณะกรรมการและใช้คุณธรรม ความซื่อสัตย์เป็นหลักในการทำงาน นอกจากจะมีร้านค้าของหมู่บ้านแล้วยังสามารถจัดให้มีสวัสดิการสังคม ทั้งการช่วยเหลือเมื่อประสบภัยหรือเสียชีวิต ดังที่อัมพร ด้วงปาน กล่าวว่า “เราภูมิใจที่สามารถสร้างสถาบันการเงินธนาคารหมู่บ้านขึ้นมาเองได้ และสามารถรักษาดอกผลได้โดยไม่ต้องไปเป็นของนายทุน การที่หมู่บ้านของเรามีส่วนถูกสุขลักษณะทุกครัวเรือนก็ไม่ได้เป็นเพราะสาธารณสุขมาพัฒนาแต่เป็นเพราะชาวบ้านมีแหล่งเงินกู้ในหมู่บ้านที่เป็นของเขาเอง ผมภูมิใจที่เป็นลูกคนจนที่สามารถสร้างสังคมให้เกิดการอยู่ดีกินดีได้ ผมเกลียดการฉ้อโกงกิน เพื่อนโกงผม ผมก็ไม่ชอบผมโกงเพื่อน เพื่อนก็ไม่ชอบ ฉะนั้นเราอย่าโกงกันดีกว่า เรามาสร้างสังคมที่ดีกันดีกว่า”

□ □ □

พริ้ม นันทธัตน์ ผู้นำศูนย์รวมยางและกลุ่มออมทรัพย์บ้านพรุ อำเภอกาตใหญ่ จังหวัดสงขลา นั้นต้องใช้เวลากว่า 20 ปี สร้างกลุ่มยางขึ้นในหมู่บ้านจนสามารถขยายตัวรวม 14 กลุ่มยางใน 4 ตำบลคือ บ้านพระ พะตุงทุ่งลาน และพังลา เพื่อพัฒนาคุณภาพยางแผ่นและขายให้แก่พ่อค้าในราคาที่ชาวสวนให้พ่อค้าเข้ามาประมูลได้สำเร็จแล้ว ปรากฏว่าชาวสวนที่นั่นไม่ต้องตกเป็นเหยื่อพ่อค้าอย่างต่อเนื่อง ดังที่ พริ้ม นันทธัตน์ กล่าวว่า “สภาพตลาดซื้อขายยางที่บ้านพรุปัจจุบันนี้ ก็จัดเป็นตลาดกลางยางพาราขนาดเล็กๆ ได้แล้ว

เพราะมีชาวบ้านจากศูนย์รวมยางภาคใต้ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง อำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูล อำเภอสะเดา อำเภอหาดใหญ่ ศูนย์อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกับกลุ่มบ้านพรุ และ ใช้ราคาขายที่ซื้อขายกัน ณ บ้านพรุเป็นราคากลาง จำนวนสมาชิกมากขึ้นพื้นที่ขึ้น และเงินหมุนเวียนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นจะเอื้ออำนวยให้ตลาดกลางของบ้านพรุเติบโตเป็นศูนย์ซื้อขายยางแผ่นที่สำคัญแห่งหนึ่งของฝ่ายเกษตรกร”

“คนเราไม่มีใครไม่ชอบรำรวย แต่เราจะรวยคนเดียวก็อยู่ไม่ได้ ต้องเฉลี่ยความสุขกันไป ถ้าเราจะเอาก็ได้เหมือนกัน ถ้าเห็นแก่ตัวกันทั้งหมดแบบพ่อค้า แต่ก็ฟัง คนจนก็ยังคงจนอยู่ อย่างนั้นแล้วรัฐไม่ได้มาช่วย เพราะเขาไม่เคยรู้ว่าที่แท้จริงหมู่บ้านเป็นอย่างไร นักการเมืองก็เหมือนกัน พูดเรื่องไม่จริงทั้งนั้นสิ่งที่ลุงต้องการจะทำคือ ต้องการเฉลี่ยความสุขให้กับคนอื่น ให้ผลประโยชน์นั้นได้กับชาวบ้าน”

นี่คือปณิธาน ที่ชาวบ้านแท้ๆ มีต่อชาวบ้านด้วยกัน เพราะถึงวันนี้ เขารับรู้และสรุปแล้วว่า ไม่มีอะไรดีไปกว่าการกลับลำและหันกลับไปหารากฐานและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อหยุดยั้งด้วยการพึ่งตนเอง

ปีระณ หมดหลิ ผู้สร้างวิถีการผลิตเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรด้วยระบบเกษตรธาตุ 4 แห่งตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เนื่องจากมีพื้นเพครอบครัวชาวสวน ชีวิตได้เรียนรู้และรับประสบการณ์ด้านการเกษตรมาตั้งแต่เด็ก และยังได้รับความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสมุนไพร

เพียงมีดพริกก็สามารถสร้างสวนได้

จากพ่อแม่ซึ่งเป็นหมอยารวมทั้งการแสวงหาความรู้ด้านนี้เพิ่มเติม จึงเป็นที่มาของการแสวงหาแนวคิดในการเลือกสรรพืชพันธุ์เข้าสู่ระบบธาตุสี่ ด้วยสำนึกที่ว่า “ธรรมชาติของต้นไม้มีธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จะขาดธาตุใดธาตุหนึ่งไม่ได้เช่นเดียวกับคน แต่อาจมีธาตุใดธาตุหนึ่งมากกว่าธาตุอื่น เช่น มังคุดมีธาตุดินกับธาตุน้ำมาก ส่วนธาตุลมและไฟมีน้อย ยางพารามีธาตุไฟมาก และกล้วยมีธาตุน้ำมาก เป็นต้น การที่จะปลูกต้นไม้ชนิดใดต้องพิจารณาว่าไม้นั้นมีธาตุใด เมื่อนำไปปลูกรวมกับไม้อื่นที่มีเหมือนกันหรือต่างกันจะเข้าได้หรือไม่ การทดสอบหาธาตุ 4 ของต้นไม้โดยวิธีง่ายๆ คือ เอาส่วนใดส่วนหนึ่งของลำต้นมาเคี้ยวดู ก็พอจะบอกได้ว่าต้นไม้มีธาตุใดมากหรือน้อย

บางส่วนของรากปลูกไม้หลายชนิดในหลุมเดียวกัน

ต้นไม้ส่วนใหญ่มีรสมากกว่ารสหนึ่งเสมอ ดังนั้นเมื่อเคี้ยวครั้งแรกจึงอาจจะได้รสฝาด อีกสักครู่หนึ่งอาจจะมึนหวานหรือจืดตามมาไม้ที่รสฝาดน่าแสดงว่ามีธาตุลมมาก รสจืดเป็นธาตุน้ำ รสเผ็ดหรือร้อนเป็นธาตุไฟและระหว่างจืดกับขมเป็นธาตุดิน”

ผลจากการทดลองและด้วยกาลเวลา จึงพบว่าไม้ที่มีธาตุเหมือนกันจะอยู่ร่วมกันไม่ได้ ถ้ามีไฟก็ต้องมีน้ำมาดับ การนำเอาไม้ผลที่มีลักษณะเข้ากันได้มาปลูกไว้ด้วยกัน และเกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างไม้ชนิดต่างๆ เมื่อไม่มีลักษณะขัดแย้งหรือทำลายกันเอง ไม้แต่ละชนิดจึงให้ดอกออกผลได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ความรู้ที่ได้จากธาตุ 4 ช่วยให้ปะหรณสามารถกำหนดภาพรวมของสวนผลไม้ได้ จากประสบการณ์ทำให้พบว่าการปลูกไม้ผลต้องคำนึงถึงการจัดระยะด้วย เพราะไม้ผลโดยทั่วไปจะให้ดอกผล 2 ลักษณะ บางชนิดให้ดอกผลบริเวณปลายยอดของกิ่งเช่น มังคุด เงาะ สะตอ บางชนิด ให้ดอกผลบริเวณลำต้นหรือกิ่ง เช่น ทุเรียน จำปาตะ ลางสาด การนำเอาไม้ผลในลักษณะแรกมาปลูกรวมกัน จะต้องจัดระยะให้เหมาะสมโดยไม่ให้ทรงพุ่มของ

ไม้แต่ละต้นอยู่ติดหรือซ้อนกัน ส่วนไม้ที่ให้ดอกผลบริเวณลำต้นหรือกิ่งนั้นสามารถปลูกต้นติดกันได้ สำหรับความต่างของระดับพีชนั้นปะหรณปลูกไม้ทุกชนิดด้วยเมล็ดและปลูกเป็นกอ **โดยหลุมหนึ่งจะปลูกไม้ผลลงไป 3 ชนิด** เป็นพีชหลักของสวน ได้แก่ ทุเรียน ลางสาด และมังคุด เมื่อไม้แต่ละชนิดเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ทุเรียนจะอยู่สูงสุด ซึ่งปะหรณอธิบายว่า ทุเรียนเป็นพีชตระกูลสูงจึงไม่อยู่ในที่ต่ำถัดลงมาคือ ลางสาดและมังคุดตามลำดับ ลางสาदनั้น แม้ว่าจะมีระดับใกล้เคียงกับมังคุดอยู่บ้าง แต่ลักษณะการให้ดอกผลของไม้ทั้ง 2 ชนิดนี้ต่างกัน จึงไม่มีผลกระทบต่อกันอีกทั้งมังคุดเป็นพืชธาตุน้ำและธาตุดินมากจึงเอื้อต่อลางสาด และทุเรียน ไม้ผลทั้ง 3 ชนิดนี้จะอยู่ร่วมกันได้

และนี่คือประสบการณ์และภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปะหรณหมัดหลี เป็นผู้สืบทอดที่ทักษิณคดีนำมากล่าวถึงเป็นเพียงเศษเสี้ยวของปราชญ์ชาวบ้านคนนี้ เพราะปะหรณ ได้พัฒนาจากการเกษตรธรรมชาติไปสู่การเกษตรผสมผสานประสบการณ์ทำให้ปะหรณพบวิธีการปลูกการดูแลดินปุ๋ยและความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้ “ปุ๋ยอยู่ที่พำและจอบ เมื่อตากถางหญ้าก็จะตายและเน่าเปื่อยกลายเป็นปุ๋ย สำหรับปุ๋ยเคมีนั้น เราคนยากจนปุ๋ยเกษตรราคาแพง เอาเงินนั้นไว้ให้ลูกไปโรงเรียนได้”

ถึงวันนี้ ปะหรณ หมัดหลี สามารถขยายพื้นที่ทำกินออกไปจำนวน 70 ไร่เศษ เฉพาะส่วนที่เป็นสวนผลไม้ 4 แปลง ปลูกผลไม้ 19 ชนิด เช่น ทุเรียน ลางสาด ลองกอง ฯลฯ และมีไม้โตเร็ว เช่น เมียงอาม และจวงหรือเทพชาโร พร้อมทั้งรับเป็นวิทยากร บรรยายให้ความรู้และแนะนำในแนวทางประสบการณ์และภูมิปัญญาของตน รวมทั้งผู้ที่เจอเขาแบบอย่างและสานต่อเกษตรธาตุ 4 บนพื้นฐานภูมิปัญญาไทย

เคียง คงแก้ว กับเกษตรกรรมธรรมชาติ
แห่งบ้านเขาคราม อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัด
พัทลุง ประชาชนชาวบ้านผู้ตั้งคำถามกับตนเองว่า
“เกษตรกรรมแบบไหน...ถึงจะอยู่รอดปลอดภัย”

ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ เคียง คงแก้ว
พบว่าการทำงานเกษตรกรรมนั้น “เทคนิควิธีการใหม่ๆ
จะต้องเลือกใช้สิ่งๆที่ทำให้เกิดประโยชน์โดยไม่
ทำลายธรรมชาติที่มีอยู่แล้วให้สูญเสียไป เพราะ
สิ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาตินั้น ธรรมชาติได้สร้างตัว
ของมันเองอยู่ตลอดเวลา โดยเกษตรกรแทบไม่ต้อง
ลงทุนอะไรเลย” ปี พ.ศ. 2520 - 2534 จึงเปลี่ยน
การทำงานเกษตรกรรมแผนใหม่มาเป็นเกษตรผสม
ผสานที่ใช้แผนใหม่ควบคู่กับธรรมชาติใช้ทั้งปุ๋ยเคมี
ปุ๋ยหมักปุ๋ยพืชสด การคัดเลือกพันธุ์พืชที่มีคุณภาพ
กำจัดศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ แบบหนอนปราบ
หนอน การเลี้ยงสัตว์ จะเลี้ยงแพะ “แพะกินอาหาร
ตามธรรมชาติ ใบไม้ ใบหญ้า เป็นร้อยๆ ชนิด
หรือหญ้าที่เกิดขึ้นในสวนปล่อยให้แพะกิน ผลิต
ผลทางด้านเกษตรที่กินไม่ได้ขายไม่ได้ เก็บมา
เลี้ยงแพะได้ โดยไม่ต้องซื้ออาหาร ได้ตัวแพะ นม
แพะกินได้ ขายก็ได้ราคาตลาดต้องการมาก มูล
แพะทำปุ๋ยได้อย่างดี”

เกษตรแบบผสมผสานของเคียง คงแก้ว
จึงมีทั้งไม้ผลพันธุ์ดีและไม้ผลพื้นเมืองเช่น ทุเรียน
ลงสาด ลองกอง ลูกหยี แปลงเพาะชำขยายพันธุ์
ไม้เพื่อปลูกเองและจำหน่าย โดยใช้ร่มไม้ในสวน
เป็นสวนร่มเงา ส่วนการเลี้ยงแพะนั้นสิ่งไหนที่กิน
ไม่ได้ ขายไม่ดีก็ปล่อยให้แพะกิน จนถึงวันนี้สวน
ผสมผสานของเคียง คงแก้ว จึงมีนักศึกษาจาก
มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยเกษตรกรรมในท้องถิ่น
มาฝึกงาน ทั้งการทดลองเลี้ยงช้างต้นหยี คัด
เลือกพันธุ์มะละกอ และการทดลองฟื้นฟูดินที่หน้า
ดินถูกทำลายในพื้นที่เกษตรขนาด 10 ไร่ ก็ยัง

คงดำเนินต่อไป เพราะ

“ชีวิตจะดำรงอยู่ได้ปกติสุข ต้องอาศัย
ประสบการณ์ และความชำนาญหลายอย่าง ใน
ทางที่ถูกต้อง” คือบทสรุปของเคียง คงแก้ว
ผู้ซึ่งวันนี้เป็นทั้งวิทยากร ผู้ให้การอบรมแก่
ชาวบ้านและอาจารย์พิเศษที่คอยให้การนิเทศ
แก่นักศึกษาที่มาฝึกงานในสวนของตน

ถิ่น ศรีจันทร์งาม ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้าน
บางเหียง อำเภอกวนเจียง จังหวัดสงขลา
ผู้บอกเล่าเรื่องราวของ “การเกษตรแบบขาดทุน”
ผ่านวันเวลามาโดยการเรียนรู้และสืบทอดอาชีพ
เกษตรกรจากพ่อแม่ เริ่มจากการทำนา ทำการ
ประมงขนาดเล็ก และปลูกพืชพื้นบ้าน เช่น ละมุด
ขرب ส้มโอ และพลู ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาว
บางเหียงต่อมาปี พ.ศ. 2518 ทางราชการส่งเสริม
ให้ชาวบางเหียงทดลองปลูกผักพันธุ์ผสมตระกูล
กะหล่ำ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจาก
ภายนอก ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ ยาปราบ
ศัตรูพืช สารเคมีบำรุงพืช ชาวบ้านจึงต้องเปลี่ยน
วิธีการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่วิธีการผลิตเพื่อขาย
อย่างเดียว “วิถีชีวิตเช่นนี้ที่ผู้ใหญ่ถิ่น ศรีจันทร์งาม
บอกว่าไม่ครบหุ่น มันขาดทุน และเหนื่อยกาย
เหนื่อยใจมาก” ต่อคำถามที่ว่า ทำไมถึงไม่ครบหุ่น
หรือไม่ค่อยเป็นปกติ ทั้งขาดทุนและเหนื่อยมาก

ผู้ใหญ่ถิ่น ศรีจันทร์งาม อธิบายว่า “มัน
เป็นการวิ่งตามระบบ คอยตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
เท่านั้นไม่มีทางควบคุม หรือกำหนดอะไรได้ จริ
อยู่ทำสวนผักได้เงินดีมากขึ้น บ่อยครั้งขึ้น แต่การ
ผลิตที่ต้องพึ่งพิงสารเคมีฯ ทั้งหลายทั้งปวง ล้วน
ก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพตามมา สุขภาพ

เสื่อมโทรม ถึงได้บอกว่ามันไม่ครบนั้น นอนกลางคืนก็กระตุก สะดุ้งผวาด้วยฤทธิ์จากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ที่ฉีดพ่นในแปลงผักตลอดวัน กินข้าวกินปลาก็ไม่ได้รสชาติ ต้องแวะไปเยี่ยมเยียนหม้อที่อนามัยมากครั้งขึ้น ตาเหลือง ตัวซีด อ่อนเพลีย ไม่มีเรี่ยวแรง ต้องนอนพักบ่อยๆ กินน้ำเกลือทั้งชนิดเป็นซองและทำกินเอง ปวดหลัง ปวดเอว เมื่อยเนื้อเมื่อยตัว ไม่สบายได้ง่าย เสียค่ายาบ่อยครั้ง ขาดทุนเพราะทำงานหาเงินมาได้ก็ต้องจ่ายค่าหมอไป” ในที่สุดผู้ใหญ่ถิ่น ศรีจันทร์งามก็ได้บทสรุปว่า

การปลูกพืชเพียงชนิดเดียวมีความเสี่ยงสูงมากในทางเศรษฐกิจและการระบาดของโรคและแมลง

การใช้สารเคมีเป็นพิษทางการเกษตรไม่ก่อให้เกิดผลดีไม่ว่าในระยะเวลาสั้นหรือระยะยาว มีวิธีการอื่นๆ ที่สามารถทดแทนสารเคมีได้ เช่นการใช้สารสมุนไพรจากพืชพื้นบ้านหลายชนิดในการกำจัดควบคุมแมลง ศัตรูพืช โรคพืช อีกทั้งสามารถใช้เป็นตัวบำรุงพืชได้ทดแทนปุ๋ยเคมีด้วย

เกษตรกรต้องคิดเป็น รู้ให้รอบมิใช่การทำเกษตรตามแบบอย่างเช่นที่เคยทำมาเท่านั้น ต้องพึ่งตนเองให้ได้ในการคิดและกำหนดทิศทางของตนเอง อย่างอมเชื่ออะไรง่าย ๆ โดยไม่วิเคราะห์หรือคิดก่อน

ต้องมีการรวมตัวกันระหว่างเกษตรกรเพื่อความอยู่รอดของตนเอง แลกเปลี่ยนปัญหา ประสานการณกับกลุ่มอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา สร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเองและกลุ่มของตน

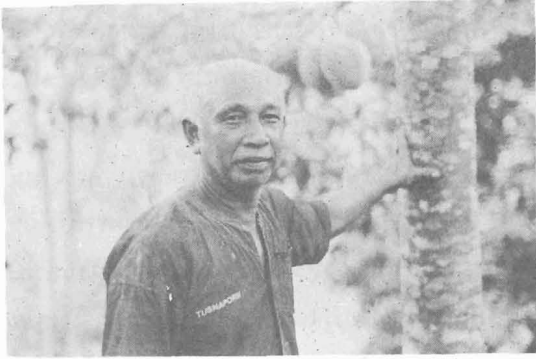
นี่คืออีกประสบการณ์หนึ่งของปราชญ์ชาวบ้านที่ต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง จนประจักษ์ใน

ทางเลือกแล้วขยายผลนั้นสู่เพื่อนบ้าน วันนี้ชาวบ้านบางเหริ่ง แห่งอำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา คงมีทางเลือกเป็นของตนเองมากขึ้น การพูดถึง “การเกษตรแบบขาดทุน” ก็คงจะหมดไปหรือลดน้อยลงเช่นกัน

กล่าวสำหรับภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรกรณัทักษิณนั้น มีการประสมประสาน เชื่อมต่อโยงใยเป็นเครือข่ายคนต่อคน หมู่บ้านต่อหมู่บ้าน จึงไม่ได้เป็นเรื่องเกินเลยไปแต่อย่างใดหากจะกล่าวว่า “ทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น” เกิดขึ้นที่นั่นที่นี้ไม่ว่าจะเป็น “ไร่นาสวนผสมสุรนากุ้ง” ของชิน ขำเกิด แห่งบ้านเนินหนองหงส์ ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช สนิท ล่องซุม (ลุงบ่าว) “คนบ้าหอบฟางแห่งคาบสมุทรสทิงพระ” อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา “กล้วยหอมทองปลอดสารพิษจากละแมสุโธชาภา” ของกลุ่มกล้วยหอมทองละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร “ก่อและปละ พืชชนิดใหม่ในป่า

ชิน ขำเกิด : ผู้สร้างไร่นาสวนผสมสุรนากุ้ง
อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช

ไว วิชัยกุล : จากปากินได้สู่ป่าชุมชน

กินได้” ของไว วิชัยกุล เจ้าของสวนกาแฟที่มีไม้ผลนับพันต้น แห่งป่าคลองราม อำเภอดอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี “สวนสะตอยกร่อง” ดำรับ แก้วบุญทองขาว แห่งตำบลทรายขาว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช “สวนร้อยปี” ของมะแอ โต๊ะหัต ที่เกือบจะกลายเป็นเหมืองลิคไนต์” อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา “สวนพ่อเฒ่าหนองไม้แก่น” ของมโน ปรีชาพร (ลุงโม) แห่งบ้านหนองไม้แก่น อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช “เกษตรสีเนาว” ที่เริ่มตั้งแต่แนวแรกทำสวนยางสมัยใหม่ 8 ไร่ แนวที่สอง สวนผักปลอดสารพิษ

มะแอ โต๊ะหัต : จากลิเหร่ง...ถึงไม้ผลนานาพรรณ
อ.สะบ้าย้อย จ.สงขลา

2 ไร่ แนวที่สาม พื้นฟูสวนสมรม 5 ไร่ แนวที่สี่ พืชร่วมยาง 5 ไร่ ของหมัด บินอาหลี บ้านลำแซง ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา จรัส เลี้ยงจำรูญ “ผู้สร้างสวนสมรมจากความฝัน” แห่งบ้านท่าอยู่ อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา สมคิด ชูทอง “ต้นแบบเกษตรผสมผสานเมืองลุง” แห่งบ้านปากคลอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และใครต่อใครซึ่งเป็นคนสามัญของแผ่นดินที่ต่างได้รับคำตอบสำหรับทางเลือกเพื่อการพึ่งพาตนเอง ด้วยการอาศัยการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ที่บ่มเพาะมายาวนาน ทั้งในแง่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีคิดต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิความรู้เพื่อสร้างระบบการผลิตที่เป็นของตนเองและท้องถิ่น โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำในการเดินทวนกระแสพร้อมที่จะยอมรับความเจ็บปวด และการลองผิดลองถูกด้วยการลงมือปฏิบัติจริง บทพิสูจน์ของตำนานเพื่อการอยู่รอดของชาวบ้านเหล่านั้นอาจจะหาอ่านได้ในหนังสือ “19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้” ซึ่งจัดพิมพ์โดยเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ บางทีเราอาจจะได้คำตอบจากคำถามมากมายว่า ถึงเวลาที่ควรจะคืนศักยภาพให้กับท้องถิ่นแล้วหรือยัง

ต่อภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านด้านแพทย์แผนไทยนั้น คำกล่าวของดร.วิสุทธ์ ไบไมเมธิวิชัยอาวุธ (สกว.) สาขาชีววิทยา ที่ว่า “คนสมัยก่อนเรียนรู้ความสำคัญของพืชบางชนิดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บอย่างได้ผลดี มาเป็นเวลายาวนานนับเป็นพันๆ ปีมาแล้ว แต่น่าเสียดายที่พืชสมุนไพรถูกมองข้ามและถูกละเลยไปในเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมาเพราะความเชื่อในศักยภาพและประสิทธิภาพทางการแพทย์สมัยใหม่ จนลืมวิธีการรักษา

แบบโบราณด้วยยาสมุนไพรเกือบหมดสิ้น แต่ก็ยังนับว่าโชคดีที่ยังมีคน “หัวโบราณ” ที่ยากจนในประเทศโลกที่สามรวมทั้งประเทศไทยด้วยที่ยังนิยมใช้ยาสมุนไพรหรือด้วยความจำใจใช้ยาสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บตามตำราแพทย์แผนไทยโบราณที่สั่งสมและถ่ายทอดกันต่อๆ มา กลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานเรื่อยมา โดยเห็นประโยชน์จากการมองการณ์ไกลของคนโบราณ หรือปราชญ์ชาวบ้าน ต่อคำพูดดังกล่าวมีสิ่งยืนยันเพราะปัจจุบันพืชสมุนไพรกลับมาได้รับความนิยม อย่างกว้างขวาง และแพทย์แผนไทยก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง เพราะวันนี้กระทรวงสาธารณสุข โดยสถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กำลังรณรงค์ให้มีการนำตำรายาโบราณขึ้นทะเบียนรับรองสิทธิทั่วประเทศสู่การร่าง “พ.ร.บ.สิทธิภูมิปัญญาไทย” ตามที่แพทย์หญิงเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ ผู้อำนวยการสถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข (มติชน 21 มกราคม 2539) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ต้องถือโอกาสที่องค์กรพัฒนาเอกชน และเอกชน หรือหน่วยงานต่างๆ ที่กำลังสนใจเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพเป็นการจุดประเด็นการคุ้มครองสิทธิภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะเรื่องของสมุนไพร ตำรายาโบราณคัมภีร์พื้นบ้าน คัมภีร์ภาษาธรรม และบันทึกจากประสบการณ์ตรงของหมอพื้นบ้าน”

“ทัศนคติ” ขอสนับสนุนแนวคิดและวิธีการดำเนินการอย่างเต็มที่โดยบทบาทหน้าที่ของสถาบันทัศนคติก็เชื่อว่าจะได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาทัศนคติอยู่แล้ว และเชื่อว่าสถาบันทางวัฒนธรรมและศูนย์วัฒนธรรมต่างๆ ก็คงได้เห็นมรรคผลในวัตรปฏิบัติที่ต้องใช้เวลาหยดยืนในการกิจด้านนี้

มานานนับทศวรรษเพราะความรู้เชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องดังกล่าวนับเป็นความรู้แบบ “เทคโนโลยีพื้นบ้าน” ในอดีตที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับการนำเอาไปใช้ในการพัฒนาสมัยใหม่โดยใช้ควบคู่กับเทคโนโลยีชีวภาพยุคใหม่ เช่น การผลิตยารักษาโรคจากพืชสมุนไพรที่ได้มาจากภูมิปัญญาของหมอชาวบ้านหรือตำราแผนโบราณ การปรับปรุงสายพันธุ์พืชและสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหารของมนุษย์ก็ได้มาจากภูมิปัญญาของชาวไร่ชาวนาที่ถ่ายทอดสืบสานต่อๆ กันมา

ต่อกรณีทัศนคติการเกิดโครงการ **“ศูนย์การแพทย์แผนไทย”** ในมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้จังหวัดสงขลา ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญา และปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นหมอชาวบ้านตามแบบแพทย์แผนโบราณ โดยใช้อาคารหอสมุดเก่าเป็นที่ทำการ “ภายในมีร้านขายยาเล็กๆ ที่มีหมอพื้นบ้านที่มีใบประกอบโรคศิลป์มาประจำ มีห้องนวด ห้องอบไอน้ำ ห้องตรวจรักษาและจะมีห้องสมุดที่จะเก็บรักษารวบรวมตำราเอกสารเกี่ยวกับสมุนไพร มีห้องโถงกว้างใช้เป็นห้องเรียนเรื่องเภสัชกรรมโดยมีผู้ใหญ่และคนหนุ่มสาวมาเรียนเรื่องเภสัชกรรม เรื่องอายุเวชแผนไทยทุกวันเสาร์ อาจารย์ที่มาสอนก็เป็นหมอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงอยู่ในท้องถิ่น หมุนเวียนกันมาถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์ซึ่งจะใช้เวลาหนึ่งปีสำหรับการเรียนแผนเภสัชกรรมและสามปีสำหรับอายุรกรรม (การรักษาการตรวจโรค) ก่อนที่จะมีสิทธิ์สอบเพื่อรับใบประกอบโรคศิลป์จากกระทรวงสาธารณสุขซึ่งมีการสอบทุกปี”

อาจารย์จริ นศิริ ประธานโครงการพัฒนาแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้กล่าวอย่างมีความหวังว่า “ศูนย์แห่งนี้จะได้รับการยกระดับเป็นคณะเทียบเท่ากับคณะอื่นๆ

ในมหาวิทยาลัยทั่วไปและจะเป็นคณะแพทย์แผนไทยแห่งแรกในประเทศไทยที่มีการศึกษาค้นคว้าการแพทย์แผนไทยอย่างเป็นระบบ มีโรงพยาบาลบำบัดรักษาคนไข้ตามอย่างโบราณที่เน้นความชำนาญของหมอมากกว่าเน้นการใช้เครื่องมือตามอย่างแผนปัจจุบัน เป็นแหล่งผลิตบุคลากรที่จะเป็นเภสัชกร เป็นแพทย์สืบทอดการบำบัดรักษาโรคตามอย่างโบราณ”

“ทักษิณคดี” เชื่อว่าคงมีคนคิดและเห็นอย่างที่ว่าอาจารย์จรินทร์ ศิริ คิดและเห็นบ้างก็เป็นได้ ขออย่าเป็นไฟมอดเชื้อเสียก่อนก็แล้วกัน เพราะรากฐานที่แท้จริงของการแพทย์แผนโบราณนั้นเป็นไปอย่างที่ตร. ชนทัส ทองช่วย รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ กล่าวว่า “คือการช่วยเหลือกันระหว่างชาวบ้าน โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้เรียกค่าตอบแทนบ้างก็น้อยมาก เรียกว่าเป็นค่า “บุญชาครู” จุดเด่นอีกอันหนึ่งของแพทย์แผนโบราณคือความมีคุณธรรม หมอพื้นบ้านจำนวนมากถือศีล 5 การไหว้ครูประจำปี ประจำสัปดาห์ถือเป็นเรื่องที่ขาดไม่ได้และเป็นงานสำคัญมาก การไหว้ครู ประจำปี คนป่วยที่ได้รับการรักษาไปแล้วจะต้องมาร่วมงานด้วยถือเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับผู้ป่วยเข้าด้วยกันอีกทางหนึ่ง”

อาจารย์สรศักดิ์ อัศโคตร นายกสมาคมเภสัชและอายุรกรรมแผนโบราณ จังหวัดสงขลา กล่าวถึงแพทย์พื้นบ้านจังหวัดสงขลาในเครือข่ายของสมาคมมีประมาณ 400 คน จังหวัดนครศรีธรรมราชประมาณ 300 คน และกำลังขยายเครือข่ายไปยังจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้ จังหวัดที่เริ่มมีการเรียนการสอนและการรวมตัวของหมอพื้นบ้านมากขึ้น คือ ยะลา ตรัง สตูล สุราษฎร์ธานี พัทลุง เชื่อว่าจำนวนหมอพื้นบ้านภาคใต้ที่อยู่ใน

เครือข่ายของศูนย์การแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ขณะนี้ไม่น้อยกว่า 1,000 คน

ปัจจุบันยังมีหมอพื้นบ้านผู้ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านและสืบทอดภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยอยู่ทั่วประเทศ และมีศักยภาพพอที่จะพัฒนามาเป็นสถาบันที่สามารถทำหน้าที่บริการสังคมด้านการสาธารณสุข หากได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างเพียงพอ ปัญหาสำคัญของการแพทย์แผนไทยในปัจจุบันนั้นเป็นไปดังที่ **สุวรรณ นาคบาดาล** กล่าวไว้ในแลได้ (ฉบับที่ 20 มีนาคม - เมษายน 2538) ตอนหนึ่งว่า “ไม่มีการถ่ายทอดวิชาการต่างๆอย่างเป็นระบบไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้เทียบเท่าแพทย์แผนปัจจุบันและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ซึ่งเป็นการทำลายวัตถุดิบที่จะนำมาเป็นสมุนไพรรักษาโรคอย่างสำคัญ”

ประเด็นสุดท้ายของปราชญ์ชาวบ้านที่จะนำมากล่าวถึง คือ ปราชญ์ชาวบ้านผู้สืบทอดภูมิปัญญาด้านระบบทางความเชื่ออันประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม ระบบความเชื่อของชาวบ้านนั้นอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อแบบพราหมณ์ และความเชื่อแบบพุทธ ดังที่พระยาอนุมานราชธนเรียกระบบความเชื่อที่ผสมผสานกันแบบนี้ว่า “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากน้อยเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่ง แต่ละบุคคล ปรากฏการณ์ของระบบความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณของสิ่งต่างๆ ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่นในปากีสมี

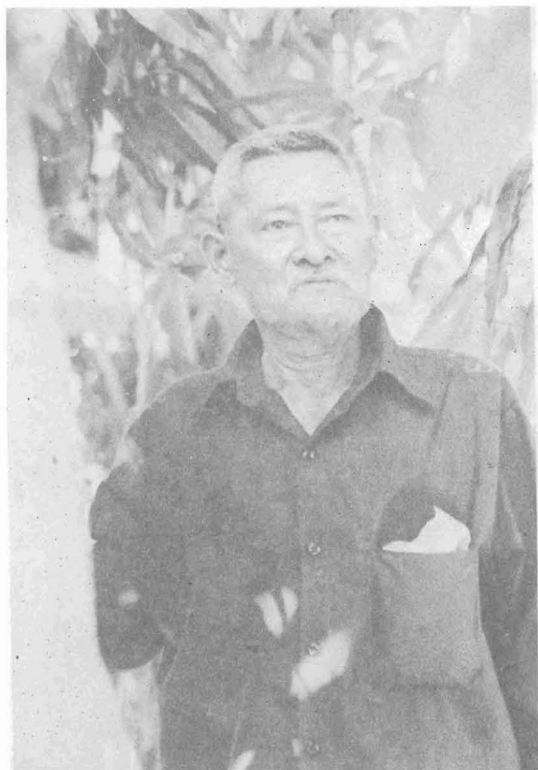
เจ้าป่ามีเทพารักษ์ในต้นไม้บางชนิดก็มีผี เช่น ผีตะเคียน ผีตานี ในข้าวมีแม่โพสพ เป็นต้น การให้คุณค่ากับสิ่งรอบตัวเช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึง “ปราชญ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เน้นการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ” ในเรื่องความเชื่อและการเคารพนับถือบรรพบุรุษและสิ่งที่ยุวกบพบุรุษได้ส่งสมถายทอดสืบต่อกันมา ชาวบ้านเชื่อว่าในตัวมมนุษย์ทุกคนมีวิญญาณอยู่แม้ร่างกายจะตายไป แต่วิญญาณก็ยังคงล่องลอยอยู่และสามารถให้คุณให้โทษ ในแต่ละครอบครัวจะมีผีบรรพบุรุษประจำครอบครัวอยู่ ชาวบ้านในภาคใต้ เรียกว่า “ผีตายาย” และยังเป็นเครื่องชี้ถึงลักษณะโครงสร้างครอบครัวและการจัดระเบียบทางสังคมของเขาด้วย

“การเคารพผีบรรพบุรุษก็คือการเคารพในรากเหง้าของตนเอง ส่งผลให้สมาชิกของชุมชนต้องดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่ยุวกบพบุรุษของตนได้ให้แนวทางไว้ ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ที่ให้ความเคารพและดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่ยุวกบตายายวางแนวไว้ให้จะได้รับประโยชน์ด้วยตนเอง ผู้ที่ลบลู่ดูหมิ่นหรือไม่เจริญรอยตามก็จะได้รับโทษด้วยตัวเองเช่นกัน”

กรณีพิธีกรรมโนราโรงครูของชาวบ้านภาคใต้นอกจากจะเกิดขึ้นตามระบบความเชื่อเรื่องครุหมอโนราที่ว่า “ครุหมอโนราแม้จะไร้ตัวตนและอยู่ในโลกของนามธรรม แต่ก็ยังดัดไม่ขาดจากมนุษย์ยังห่วงใยผูกพันกับลูกหลานและงานศิลปะ ลูกหลานก็ยกเคารพเช่นพินูขาววิญญาณเหล่านี้ บางครั้งเมื่อเกิดปัญหาชีวิตก็หันเข้าพึ่งวิญญาณเหล่านี้ได้สร้างปัญหาให้กับลูกหลานก็มีสาเหตุใหญ่เชื่อว่าเนื่องจากไหว้ไม่ดีพลไม่ถูกหรือละเลยไม่นับถือ” ผู้มีเชื้อสายโนราและผู้เป็นโนราจึงต้องมีการบนบานแล้วทำพิธีไหว้ครุหรือเข้า

โรงครูแก้บน นอกจากนี้พิธีกรรมโนราโรงครูจัดขึ้นเพื่อแก้บนครุโนราเรื่องอื่นๆ ประกอบพิธีกรรมการเหยียบเสน ตัดจุก ตัดผมผีซ้อ ฯลฯ และเพื่อทำพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ (ชาวบ้านและคณะโนราเชื่อว่าผู้ที่จะเป็นโนราโดยสมบูรณ์ สามารถเป็นโนราใหญ่หรือนายโรงโนราและทำพิธีโนราโรงครูได้จะต้องได้รับการครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่เสียก่อน) ส่วนชาวบ้านทั่วไปก็ได้บนบานขอความช่วยเหลือจากครุหมอหมดโนราในเรื่องต่างๆ เช่น ขอโชคขอลา ขอให้หายเจ็บป่วย ขอให้พ้นจากการถูกเกณฑ์ทหาร หรือมารับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ บางอย่างก็เชื่อว่าเกิดจากอำนาจของผีบางจำพวกเช่นเหยียบเสนตัดผมผีซ้อ เป็นต้น

พิธีกรรมโนราโรงครูยังกระทำกันอยู่ทั่วไปในภาคใต้ทั้งที่เป็นโรงครูประจำปีและโรงครูที่จัดขึ้นเพื่อแก้บน โดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง จังหวัดสงขลา และจังหวัดพัทลุง ยังคงปรากฏอยู่อย่างเด่นชัด ครุโนราอาวูโสหรือนโนราใหญ่ อย่างโนราแปลก ชะบาล แห่งบ้านท่าแค อำเภอมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง โนรายก ชูบัว ศิลปินแห่งชาติ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ยังคงทำหน้าที่โนราใหญ่ในการประกอบพิธีกรรมโนราโรงครู ทำหน้าที่ครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ให้แก่โนรารุ่นใหม่ เพื่อสร้างนายโรงโนราสืบทอดมรดกวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านศิลปะการละเล่นของภาคใต้อย่างต่อเนื่อง ยังคงทำหน้าที่บำบัดปัดเป่าอาการเจ็บป่วยทางกายและจิตแก่ผู้มีเชื้อสายโนราและชาวบ้านโดยทั่วไป เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้าน คณะโนรากับจิตวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับตามความเชื่อ ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้นต่างได้สานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นบนรากฐานของศรัทธาและความเชื่อ โดยเฉพาะพิธีกรรมโนราโรงครูใหญ่บ้านท่าแค

สนิท ล่องหุ่ม : คนบ้าหอปางแห่งคาบสมุทรสทิงพระ

อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง พิธีกรรมในรา
โรงครูบ้านท่าครุระ (งานเจ้าแม่อยู่หัวหรืองานตา
ยายย่าน) อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งจัด
ติดต่อกันมาเป็นประเพณีจำเพาะท้องถิ่นที่รู้จักกัน
โดยทั่วไปในภาคใต้

พิธีกรรมในราโรงครูยังคงมีบทบาทหน้าที่
ต่อการตอบสนองความต้องการและช่วยแก้ไข
ปัญหาให้กับชาวบ้านทั้งด้านร่างกายและจิตใจ
รวมทั้งมีบทบาทสำคัญต่อระบบความเชื่อและ
ความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านตลอดจนการสร้าง
ระบบ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในท้องถิ่น
โดยความเป็นเครือญาติที่มี “ครูหมอในราหรือ
ตายายในรา” ร่วมกัน เป็นปรากฏการณ์ทาง

สังคมที่เกิดขึ้นดำรงอยู่และสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ถึงวันนี้ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สืบสานภูมิปัญญา
ท้องถิ่นยังคงทำหน้าที่ต่อตนเอง เพื่อนบ้าน
และท้องถิ่น พร้อมกับการขยายเครือข่าย แนว
คิด วิธีการสู่ชุมชนอื่นๆ เป็นกระแสแห่งสังคม
ที่นับวันจะแผ่ขยายกว้างออกไปทุกที

“ทักษิณคดี” เชื่อและศรัทธาในความเป็น
ปราชญ์ชาวบ้านและองค์ความรู้อันเกิดขึ้นเพื่อ
การพึ่งพาตนเองบนรากฐานของวัฒนธรรมและ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้สะท้อนคุณลักษณะองค์
รวมของการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์ใหม่ซึ่งให้
คุณค่าแก่ชีวิตโดยการรวมเอา “จิตใจที่มีธรรมะ
แบบแผนการผลิต ความสมดุลของธรรมชาติ
แวดล้อมการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และชีวิต
ชุมชน”

เช่นเดียวกับที่ ดร. เสรี พงศ์พิศ กล่าวไว้
ว่า “วันเวลาได้ผ่านเลย เราไม่อาจย้อนกลับไปสู่
อดีตกาลได้ก็จริงแต่เรายังสามารถคืนสู่รากเหง้า
ปรับปรนวิถีชีวิตแห่งบรรพบุรุษและกระบวนการ
ทรงคนของพวกเขา ให้เป็นรากฐานชีวิตใน
สังคมสมัยใหม่ โดยไม่จำเป็นต้องปฏิเสธวิทยา
ศาสตร์และเทคโนโลยี หากแต่จะใช้สิ่งเหล่านี้
ด้วยสติและปัญญาตามเยี่ยงอย่างของบรรพบุรุษ
ซึ่งได้สร้างสมภูมิปัญญาอันเป็นมรดกทาง
วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

เราเชื่อเช่นนั้นจริง ๆ ☺